

BİLİM KÜLTÜR VE EĞİTİM

Mezar taşları bize ne anlatır? Havran Kitabeleri Projesi

Prof. Dr. Ömür Ceylan

İstanbul Kültür Üniversitesi. Fen-Edebiyat Fakültesi

Yaşamayı nefes alıp vermektense saymıyorsanıza size anlatacaklarım var. Büyük şâir Yahya Kemal; Ölmek değildir ömrümüzün en feci işi Müşkil budur ki ölmeden evvel ölür kişi diyor. Yani insanın başına gelebilecek en korkutucu iş ölüm değildir; asıl büyük felaket yaşama azmini ve sevincini henüz hayatta iken kaybetmek, yaşarken unutulmaktır diye uyarıyor bizleri. Gerçekten de ölüm, bizim ona yüklediğimiz anlam ölçüsünde korkutucu olabilir en fazla. Şairin hatırlattığı “yaşarken ölmek” tehlikesi, hayat oyununun bir parçası, evet. Ama oyunu güzelleştiren kurallar da var. “Öldükten sonra da yaşamaya devam etmek” mesela...

Halihazırda insanlığın gelişimine katkıda bulunan işlere imza atmış bilim, kültür, siyaset ve sanat insanlarının öldükten sonra da yaşadıkları, hatta kimisinin çok daha diri ve güçlü bir biçimde etkisini sürdürdüğü malum. Ama her insanın bu yeteneğe, çalışkanlığa, üretkenliğe ve imkânna sahip olması elbette mümkün değil. Kurdukları aileleri, icra ettikleri meslekleri ve özenle sürdürdükleri insani ilişkileriyle, yani mütevazı hayatlarıyla içinde buldukları topluma renk ve zenginlik katmış geniş kalabalıkların da öldükten sonra yaşamaya devam edebildikleri bir yer daha var aslında: Mezar taşları!

Mezarların dili

Çok sıradışı bir örnek olmadığı sürece mezarlar, mezar taşları ve kitabeler, ait olduğu insanın nasıl bir hayat sürdürdüğü ve ardında neler bıraktığına dair kuvvetli ipuçları barındırır. Osmanlı döneminde böyle idi, şimdi de pek farklı değil. Hali vakti yerinde, servet ve nüfuz sahibi bir kimsenin mezarıyla sıradan birinin mezarı, çok uzaklardan bile ayırt edilebilir. Mezarın inşasında kullanılan malzemeden taş işçiliğine, mezar taşının zarafetinden üzerindeki kitabe metnine kadar farklı mezarlardır bunlar. Fakat istisnasız tamamı, altında yatanın hayatına ve dolayısıyla onun yaşadığı döneme ışık tutacak -az ya da çok- bilgi barındırır. Hele ölüye duyulan saygının zirveye çıkıp “ölüm estetiği” ve “ölüm edebiyatı”na evrildiği 18, 19. yüzyıllarda, mezar taşlarının dili daha da çözümlür. Hemen her mezar; tarih, sanat tarihi, biyografi, sosyoloji, filoloji ve edebiyat için özgün bir kaynağa dönüşür.

Küçük bir Osmanlı kasabası Havran

Bursa, Edirne, İstanbul gibi başkentler ve Amasya, Trabzon, Manisa gibi şehzade sancakları bir kenara bira-

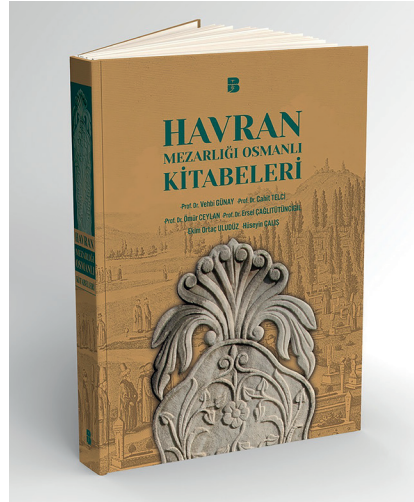
kılırsa Osmanlı coğrafyasının günümüze ulaşan en büyük mezarlığı, Kuzeybatı Anadolu’da küçük bir ilçe olan Havran’dadır. Tarih boyunca nüfusu 30.000’i aşmamış bu küçük iskan biriminde, 65 dönüme yayılmış bir gömü alanı ve burada özenle korunmuş 1523 Osmanlı mezar taşı bulunmaktadır. Alanın genişliği ve barındırdığı taş adedi yüzünden bugüne

dek kataloglanamamış olan bu mezarlık, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan bir proje ile Cumhuriyet’imizin 100. yılına ithafen kataloglanmış ve 1103 sayfalık bir prestij yayını olarak kitaplaştırılmıştır. Ege, İzmir Kâtip Çelebi ve İstanbul Kültür Üniversitesi öğretim elemanları ve lisansüstü öğrencilerinden oluşan 15 kişilik bir proje ekibi, 1 yıl süren bir çalışmayla 1525 Osmanlı mezar kitabesinin tamamını temizlemiş, numaralandırmış, fotoğraflamış, metinlerin ses kayıtlarını alarak deşifre etmiş ve tarih, kültür-sanat tarihi, sosyoloji, filoloji ve edebiyat açısından inceleyerek ülkemizin kültür envanterine kazandırmıştır.

Havran mezar kitabeleri

En eskisi 1665/66 yılına tarihlenen Havran mezar kitabeleri, yaklaşık dört asır boyunca ilçede yaşanan sosyoekonomik ve kültürel hayata dair önemli veriler sunuyor. Ankara’dan Langaza’ya, Arapkir’den Girit’e, Konya’dan Kızanlık’a Anadolu ve Ege-Balkan coğrafyasının farklı yerlerinden gelip Havran’da yerleşen irili ufaklı aileler ve bunlar arasındaki akrabalık ilişkileri mezar taşları üzerinde açıkça takip edilebiliyor.

Asırlar boyu şehirde faaliyet gösteren üniversiteler (medreseler), bunlarda görev yapan ilim adamları (müdrisler) ve çelebiler, beşeler, hacılar, muallimler gibi sosyal sınıflar da mezar taşlarında kronolojik olarak tespit edilebiliyor. Nalbanttın helvacıya, marangozdan saatçiye, ek-

mekçiden berbere Osmanlı arşivinde rakamlarla kayıt altına alınan bütün esnaf grupları mezar kitabeleriyle ete kemiğe bürünüyor. Yine bu kapsamlı araştırma ile elde edilen ilginç verilerden biri salgın hastalıklara dair. Kuzey Anadolu’yu kasıp kavuran 1836 büyük veba pandemisi kurbanlarının, birkaç yıl önceki covid pandemisinde olduğu gibi mezarlığın tenha bir yerinde ve bir arada defnedildikleri görülüyor. Havran’ın hanedan ailelerine uzun yıllar hizmet etmiş emektar köle ve gulamların aile üyeleriyle birlikte ve aile mezarlığı içinde defnedilmeleri de Osmanlı toplumunun kölelik kurumuyula ve kölelerle nasıl bir ilişki kurduğunu belgeliyor.

Çağlar boyu ardi ardına yaşanan ve şehirde iz bıraktığı anlaşılabilir bireysel trajedilerse pek çok. Bebek ve çocuk kayıpları, muradına eremeden doğum sırasında vefat eden gencecik anneler, aynı gün vebadan ölen kız kardeşler, deprem ve milli mücadele şehitleri, kavuşamayan aşıklar, yarım kalan mutluluklar ve daha niceleri. Örneğin eşi Ümmühan Hanım’ı 1926’da vereme kurban veren ve küçük oğlu Re’fet’le bir başına kalan Fahri Efendi’nin aşkı ve ızdırabı, mezarlığın bir köşesinde sessiz bir çığlık halinde hâlâ yankılanıyor:

Sevgili zevceme,
Ulviyyeti yüksekliği sende bulurdum
Rûhundaki rikkatlere billâh vurulurdum
Derdim ki benim mi bu güzel çehreli dilber
Göğsüm kabarırdı sevinçlerle serâser
Çok sürmedi eyvâh bu saâdet
Kaldık yalnız ben bir de Re’fet
Öksüz bırakıp bizleri sen nerelere gittin
Ekdârını birden bize yükletiverdin
Birlikte geçen ömrümüzün her ânı güzeldi
Eyvâh ki verem zehri seni yerlere serdi

Ne diyordu şâir: “Ölmek değildir ömrümüzün en feci işi...!”

